

Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

ISTRAŽIVANJA U SPECIJALNOJ PEDAGOGIJI

BEOGRAD 2009.

UNIVERZITET U BEOGRADU -
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE -
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

*Istraživanja u specijalnoj
pedagogiji*

Research in Special Pedagogy

Priredio / Edited by
Prof. dr Dobrivoje Radovanović

Beograd / Belgrade
2009

EDICIJA: RADOVI I MONOGRAFIJE

Izdavač:

Univerzitet u Beogradu - Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Istraživanja u specijalnoj pedagogiji

Za izdavača: Prof. dr Dobrivoje Radovanović, dekan

Urednik edicije: Prof. dr Zorica Matejić-Đuričić

Uređivački odbor:

- Prof. dr Dobrivoje Radovanović
- Prof. dr Snežana Pejanović
- Prof. dr Zoran Ilić
- Prof. dr Branko Ćorić
- Prof. dr Vesna Žunić-Pavlović
- Prof. dr Vesna Nikolić-Ristanović
- Prof. dr Danka Radulović
- Prof. dr Aleksandar Jugović

Recenzenti:

- Dr. Pedro Rankin, School for Psychosocial Behavioural Sciences: Social Work Division North-West University (Potchefstroom Campus), South Africa
- Dr. Joe Yates, Head of Criminology, School of Social Science, Faculty of Media, Arts and Social Science, Liverpool John Moores University, Liverpool, England

Štampa:

„Planeta print“, Beograd

Tiraž:

150

Objavlivanje ove knjige je pomoglo Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj.

Nastavno-naučno veće Univerziteta u Beogradu - Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju donelo je Odluku 3/9 od 8.3.2008. godine o pokretanju Edicije: Radovi i monografije.

Nastavno-naučno veće Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, na redovnoj sednici održanoj 14.4.2009. godine, Odlukom br. 3/54 od 23.4.2009. godine, usvojilo je recenzije rukopisa Tematskog zbornika “Istraživanja u specijalnoj pedagogiji”

ISBN 978-86-80113-83-8

**EDITION:
ARTICLES AND MONOGPRAPHS**

Publisher:

University of Belgrade - Faculty of Special Education and Rehabilitation

Research in Special Pedagogy

For Publisher: dr. Dobrivoje Radovanović, dean

Edition Editor: dr. Zorica Matejić-Đuričić

Editorial Board:

- dr. Dobrivoje Radovanović
- dr. Snežana Pejanović
- dr. Zoran Ilić
- dr. Branko Ćorić
- dr. Vesna Žunić-Pavlović
- dr. Vesna Nikolić-Ristanović
- dr. Danka Radulović
- dr. Aleksandar Jugović

Reviewers:

- Dr. Pedro Rankin, School for Psychosocial Behavioural Sciences: Social Work Division North-West University (Potchefstroom Campus), South Africa
- Dr. Joe Yates, Head of Criminology, School of Social Science, Faculty of Media, Arts and Social Science, Liverpool John Moores University, Liverpool, England

Printing:

„Planeta Print“, Belgrade

Circulation:

150

Publication of this Book supported by Ministry of Science and Technology Development.

Scientific Council of the Belgrade University - Faculty of Special Education and Rehabilitation made a decision 3/9 from March, 8th 2008 of issuing Edition: Articles and Monographs.

Scientific Council, Faculty of Special Education and Rehabilitation University of Belgrade, at the regular meeting held on April, 14.th 2009 the Decision N° 3/53 of April, 23th 2009, adopted a Thematic review manuscripts collection of “Research in Special Pedagogy “

ISBN 978-86-80113-83-8

TEORIJSKO-METODOLOŠKI PRISTUPI U SOCIJALNIM ISTRAŽIVANJIMA I SPECIJALNO-PEDAGOŠKE IMPLIKACIJE: IZMEĐU DOGME I IMAGINACIJE

Aleksandar Jugović

Univerzitet u Beogradu - Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Predmet ovog rada je, prvo, analiza definicije i obeležja pristupa u socijalnim istraživanjima, i drugo, analiza uticaja najbitnijih teorijskih i metodoloških shvatanja u socijalnim istraživanjima na ciljeve i metode specijalno-pedagoške delatnosti. U radu se objašnjavaju glavni teorijski i metodološki koncepti za specijalno-pedagošku delatnost: pozitivistički, funkcionalistički, egzistencijalistički, interakcionistički ili konstrukcionistički i dijalektički ili radikalno-kritički. Takođe, pokazuje se značaj i različitost uticaja ključnih pristupa na specijalno-pedagošku delatnost. Glavni zaključak je, da je metodološki pluralizam snaga specijalno-pedagoške delatnosti i put kako bi se izbegla dogma i stvorila profesionalna i istraživačka imaginacija i kreacija.

Ključne reči: čovek, društvo, socijalna istraživanja, teorijsko-metodološki pristupi, specijalno-pedagoška delatnost.

UVOD: NA PUTU KA ISTINI

Sve naučne oblasti i discipline zasnovane su na određenim zajedničkim pretpostavkama koje čine temelj njihove naučne zgrade. Bez ovih pretpostavki nauka ne bi ni imala smisla. Društvena nauka kao sistem saznanja duboko je utemeljena na filozofskim pretpostavkama. Naučni razum je izgrađen na filozofskom umu, što se često u praksi istraživanja zaboravlja. Pretpostavke su samosvest nauke – bez njih nauka ne postoji. U isto vreme naučni sistem saznanja je i sistem verovanja u određene pretpostavke. To verovanje, bilo ono racionalno ili iracionalno, jeste vera u istinu! Zato je nauka utemeljena na tri osnovne pretpostavke o istini ili na «filozofskom trojstvu» - ontološkoj, gnoseološkoj i aksiološkoj pretpostavci (Šušnjić, 1999: 21-22):

- 1) *veri da istina postoji* – samo onaj ko veruje u ovo ići će u potragu za njom. Filozofski pravci poput skepticizma, agnosticizma ili nihilizma istinu neće ni tražiti jer veruju da ona ne postoji. Zato je društvena nauka i bliska racionalističkoj filozofiji. Nauka traži smisao, pravilnost, zakonitost.
- 2) *veri da se istina može saznati* – samo onaj ko veruje da se istina može saznati krenuće u potragu za njom jer u toj potrazi nalazi smisao a ne besmisao.
- 3) *veri da je saznanje istine ključna vrednost nauke* – vera u vrednost istine i posvećivanje otkrivanju i stvaranju istine je pokretačka snaga nauke.

Da li je moguće zamisliti bilo koji aspekt socijalnih istraživanja u čijem je fokusu čovek kroz različite aspekte njegove esencije i egzistencije i njegovih odnosa sa okruženjem bez stalne vere da se istina o njemu može saznati? Ili bez vere da je saznanje istine o čoveku vredna misaonih i istraživačkih napora? Odgovori su nedvosmisleni: to nije moguće ali samo kada su društvene nauke i socijalna istraživanja u službi čovekovog razvoja i humanizacije društva. Zbog toga je i vera u istinu u isto vreme i vera u slobodu čoveka i društva.

Erih From je pisao da je istina spasiteljica i ozdraviteljica. Zato su po njemu dva glavna misaona arhitekta modernog doba Frojd i Marks: kao što je Marksu istina bila oružje za izazivanje društvene promene, tako je Frojdu istina bila oružje za izazivanje individualne promene. «Za obojicu istina je bitni medij transformacije društva, odnosno pojedinca. Obojica su htela osloboditi čoveka od okova njegovih iluzija s namerom da mu omoguće da se probudi i deluje kao slobodan čovek» (From, 1984: 19).

Na putu ka istini u socijalnim istraživanjima naučnik može da izabere pogrešan put ili pogrešna sredstva ali ako ga napusti vera u istinu (ili istine) o čoveku ili vera u vrednost istine, onda je on na putu van nauke, van vere, van smisla. Greška u putu ili sredstvima može biti doprinos nauci ako se spozna da neki postupak ili tehnika saznavanja istine ne odgovara društvenoj realnosti i predmetu istraživanja!

Cilj ovog rada je da problematizuje pojam i obeležja teorijsko-metodoloških pristupa u socijalnom istraživanjima i da pokuša da ponudi objašnjenje veze između različitih opštih pristupa u socijalnim istraživanjima i specijalno-pedagoške delatnosti.

KORENI TEORIJSKO-METODOLOŠKOG RASCEPA UNUTAR DRUŠTVENE NAUKE

Polazeći od ovih najopštijih filozofskih pretpostavki nauke, u korenu moderne ili klasične društvene misli utemeljila se jedna naučna slika sveta koja ima neke zajedničke karakteristike. Osnovna karakteristike te slike jeste težnja ka istinitom naučnom saznanju o prirodi društva koja je suprotstavljena skolastičkom spekulativnom mišljenju koje je vladalo od vremena klasične Grčke pa sve do polovine XVIII veka. Tu osnovnu i zajedničku naučnu paradigmu (naučni pogled na svet ili društvo) čine (Pečujlić, Milić, 1995: 25):

- a) uverenje u *postojanje gvozdениh determinizama*, neumitnih zakona koji ne znaju za odstupanja i koji upravljaju društvom;
- b) uverenje u *linearni progres* (boldirano u originalu, prim. aut.), neprekidni napredak i srećan kraj istorije;
- c) iluzija o *savršenom (harmoničnom) društvu* koje se najzad osvaja i koje je oteotvorenje ljudske racionalnosti (razuma);
- d) koncepcija *nauke kao instrumenta* koji obezbeđuje potpuno gospodarenje, vladavinu prirodnim i društvenim silama.

Ali od ovog mesta odgovor na brojna pitanja među kojima su: kako se najbolje može saznati istina; koje su najvažnije vrednosti i društvene uloge nauke; kakva je priroda društva koga istražujemo; kako se društvo menja; koje zakonitosti vladaju razvojem društva; kakav je odnos čoveka i društva, što je posebno bitno za

socijalna istraživanja; u čemu je razlika između prirodnih i društvenih nauka i da li se one mogu istraživati istim metodama?, itd, nije jednoznačan. Šta više, odgovori na ova pitanja pretvaraju se u oštar i često nepomirljiv teorijski, epistemološki, metodološki i ideološki sukob između različitih pristupa. Zašto je to tako?

Postoje dva odlučujuća faktora stvaranja rivalskih teorijsko-metodoloških pristupa unutar društvenih nauka. To su kompleksnost društva i uticaj ideologija na naučna saznanja (Pečujlić, Milić, 1995).

Prvi uzrok nastanka rivalskih teorija (slika) društva i metodoloških pristupa u njegovom izučavanju jeste *posledica složenosti ili kompleksnosti društvene stvarnosti*. Tražeći saznanje o društvu mnogi pristupi u njegovom razumevanju i istraživanju veruju da poseduju jedinu i isključivu istinu. Ipak, svaki od pristupa, osvetljava samo jedan deo društvene stvarnosti ili ukazuje samo neke puteve saznavanja istine o društvu i odnosu čovek-društvo. Društvenu stvarnost je teško moguće razumeti samo jednim pogledom ili jednom teorijom!

Na primer, o pojavi siromaštva se može govoriti s obzirom na poreklo, razvoj, strukturu, formu, funkciju, značenje ili vrednosti (značaj) ovog najvećeg globalnog socijalnog problema. Svako od ovih pitanja posebno naglašava jedna od teorija o društvu. Ili, još jedan primer: tumačeći devijantna ponašanja ljudi neki pristupi odlučujući značaj daju neprilagođenosti pojedinca na vrednosno-normativni poredak koji je uslovljen neadekvatnom socijalizacijom i disfunkcijama u porodici i okruženju, dok drugi naglašavaju da je devijantno ponašanje posledica moralne osude i degradacije od sredine i institucija socijalne kontrole.

Za jedne je devijantnost čin neprilagođenosti, a za druge je društvena etiketa. Za jedne je devijantno ponašanje moguće istraživati kroz objektivna merila (pol, starost, porodično stanje, materijalno stanje, psihičke odlike, itd.), dok se za druge devijantno ponašanje može samo razumeti i to iz subjektivne pozicije etiketiranog aktera socijalne interakcije. Oba pristupa su u naučnom pogledu «u pravu», oba su na putu ka istini, ali šta nam to govori? Govori nam da je društveni svet kompleksan, višedimenzionalan i da se su društvene pojave višeuzročne i višeposledične.

Drugi uzrok teorijsko-metodološkog rascepa unutar društvene nauke jeste *posledica uticaja individualne subjektivnosti, interesa i ideologija na naučno saznanje*. Apsolutna objektivnost naučne misli je u istraživanju, iako ona čini vrhunsko merilo i epistemološku osnovu nauke, više mit nego realnost. U čemu stoje razlozi ovog naučnog problema? U činjenici da na naučnu misao utiču lične premise koje vode u istraživanje, a koje ne moraju da budu objektivne (mogu biti i iracionalne!), a čega istraživač često i nije svestan. Naučno saznanje nije imuno od istraživačevih subjektivnih doživljaja sveta, njegovih čula, osećanja, životnih i naučnih iskustava. Naš vrednosni sistem, naše želje, naši interesi, naš društveni položaj jesu osnova preko koje doživljavamo i posmatramo naše okruženje. Zato se i događa da se jedna ista stvarnost može doživljavati i istraživati na različite načine.

Između stvarnosti kakva je ona sama po sebi i istraživačkog doživljaja stvarnosti ne mora postojati podudarnost. Istraživač može da vidi samo deo stvarnosti na svom putu ka istini misleći da je istina o o celokupnoj stvarnosti upravo onakva kakvu je on vidi. Zato su različiti teorijsko-metodološki pravci vrlo isključivi

i pristrasni, iako između nekih od njih ima prožimanja i «teorijsko-metodološke tolerancije».

Nauka nije izolovano od uticaja ideologije. Svaki istraživač i posmatrač društvene stvarnosti je »kontaminiran« ličnim, političkim i ideološkim simpatijama. Mi ne možemo izbeći zauzimanje strana. Tražeći i istraživajući činjenice uvek pravimo ideološke ili političke izbore (Good, 2000).

Na primer, ideologija «statusa quo» zato inspiriše istraživače društvene stvarnosti ka ispitivanju reda, poretka, konformizma, stabilnosti u društvu, dok ideologija «radikalne-kritike» istraživače upućuje na proučavanje društvenih sukoba, protivrečnosti, tenzija, itd. Iz prve ideologije proizilazi da se društvo menja u pravcu od «reda ka progresu» (pozitivizam), a iz druge od «progres ka redu» (marksizam). Tako se u socijalnim istraživanjima dolazi i do dileme: čije interese zastupa socijalni rad? Da li interese poretka (održavanja reda i stabilnosti) ili interese klijenata (bilo u pogledu individualne ili šire društvene promene)?

Ne treba da zaboravimo i jedno saznanje sociologije nauke: društveni život snažno utiče na naučnu misao. To se najbolji vidi iz istorijskog iskustva preme kome su se u stabilnim i mirnim periodima ljudske istorije javljale teorije o društvu koje su nudile apsolutne istine (sholastičko mišljenje), a u periodima promena, kriza i prevrata teorije koje su zastupale relativističko shvatanje istine (dijalektičko mišljenje). Kroz istoriju se pokazalo da u nekom vremenu masovno uspevaju da budu prihvaćene one ideje i «istine» koje duboko odgovaraju grupnim očekivanjima, vrednostima pa i željama ljudi. Ljudski i društveni paradoks je u tome što opšteprihvaćene istine i ideje nisu same po sebi istinite. Koliko je čovečanstvo platilo ljudskim žrtvama zablude proizašle iz «opšteprihvaćenih istina» u nekom društveno-istorijskom trenutku?!

Sve ovo ukazuje da možemo zaključiti da «i u metodologiji nauke ne govorimo olako o činjenicama i njihovom neposrednom posmatranju. Svakako da predmet naučnog posmatranja mora da bude *činjenica* (podvučeno u originalu, prim. aut.) ali rezultat naučnog posmatranja uvek je *podatak* o tim činjenicama, što znači da nije reč o stvarnosti po sebi, nego o stvarnosti kakv nam se ukazuje kroz naše spoznajne moći. Nauka nije samo duhovna reprodukcija stvarnosti, nego i produkcija stvarnosti. U svakoj naučnoj spoznaji nalazi se delić nas samih i u svakoj našoj istini prepoznajemo sebe. Mi ne određujemo stvar, nego naš *odnos* prema njoj» (Šušnjić, 1999: 143).

POJAM I KARAKTERISTIKE TEORIJSKO-METODOLOŠKIH PRISTUPA U SOCIJALNIM ISTRAŽIVANJIMA

Opšta metodologija jeste filozofija naučnog metoda koja se sastoji iz epistemologije i ontologije (Jupp, 2006). Sledstveno tome, metodologija socijalnih istraživanja, kao deo opšte metodologije društvenih nauka (iz koje potiče i na koju se oslanja), ima tri osnovna i međusobno uslovljena sastavna dela.

Metodologija socijalnih istraživanja sastoji se iz 1) opšteg teorijsko-metodološkog pristupa u izučavanju socijalnih pojava i delatnosti, 2) postupaka ili pravila i principa u izvođenju istraživanja i 3) specifičnih tehnika i metoda prikupljanja činjenica o socijalnim pojavama i delatnostima.

Prvi sastavni deo metodologije socijalnih istraživanja jeste teorijsko-metodološki pristup u izučavanju socijalnih pojava. Pristup predstavlja opšti smer koji ukazuje koji deo društvene stvarnosti treba ispitivati, gde treba tražiti uzroke socijalnih pojava i na kojim principima treba tumačiti dobijene podatke i činjenice iz istraživanja. Upravo ovaj deo metodologije socijalnih istraživanja jeste predmet analize u ovom tekstu.

Zašto je u istraživanju socijalnih pojava i delatnosti važan ovaj opšti teorijsko-metodološki okvir? Razlog je što svaka socijalna pojava sadrži u sebi uvek deo širih društvenih obeležja. Na primer, fenomenologija, dinamika ili etiologija kriminala u nekom društvu uvek nosi obeležja opšteg društvenog stanja – socijalnog, ekonomskog, kulturnog, vrednosnog ili političkog. Teško je razumeti specifična obeležja kriminala ako ne razumemo šire društveno (pa i globalno, međunarodno) okruženje. Tek iz šire vizije društva možemo shvatiti i dekodirati pojedinačne društvene ili socijalne pojave. Zato nam jedan teorijski pristup predstavlja opšti putokaz za istraživanje. Opšti pristupi nam omogućavaju stvaranje istraživačkih pretpostavki ili hipoteza o nekoj pojavi. Bez opšteg pristupa ili vodiča kroz «društvenu šumu» put ka istini bi nam bio nejasan i rasut sa bezbroj neuopštenih sudova ili činjenica.

Mnogi metodolozi s pravom govore o opštem teorijsko-metodološkom pristupu kao o kompasu za istraživanje konkretnih pojava: «Tu ulogu on može da vrši zahvaljujući osobenom odnosu između teorija i metoda. Uprošćeno govoreći, teorija predstavlja konačni rezultat, gotovu duhovnu tvorevinu, dok metod čini saznanje koje nije završeno već početno saznanje koje predstavlja tek kompas za istraživanje. Teorija bi predstavljala «završenu kuću», a metod samo projekat i građu koja se prikuplja za njenu izgradnju» (Pečujlić, Milić, 1995: 22).

Na nivou opšte metodologije društvenih nauka možemo reći da su teorijsko-metodološki pristupi ili pravci «sistemi međusobno povezanih gledišta o predmetima i metodama naučnog saznanja, naučnih objašnjenja i prognoze. U osnovi metodološko-teorijskih pravaca nalaze se izvesne i opšte teorijske koncepcije, logičke odredbe i raznovrsna iskustvena saznanja» (Milosavljević, Radosavljević, 2003: 301).

Takođe, teorijsko-metodološki pristupi sadrže «jedinствena polazišta (primarne premise), osnovne zajedničke koncepcije, norme i ključna metodološka rešenja koja prihvataju svi podpravci i sve varijante koje nastaju u njegovim okvirima... Svaki pravac je doprineo postavljanju i artikulisanju određenih teorijsko-metodoloških pitanja i na njih ponudio određene, manje-više valjane odgovore. Pod valjanim pitanjem i odgovorom podrazumevamo svako pitanje i svaki odgovor koji u vreme svog nastanka doprinosi otklanjanju određenih barijera naučnom mišljenju i istraživanju i otvara mu nove horizonte omogućavajući dalji uspešan razvoj (Milosavljević, Radosavljević, 2003: 310)

Teorijsko-metodološki pravci socijalnih istraživanja jesu najopštiji i apstraktni sistemi: 1) koji imaju svoja teorijska polazišta kojim objašnjavaju prirodu društva i čoveka kao i odnosa čovek-društvo; 2) koji imaju poseban stav o karakteru i ulozi naučnog saznanja; 3) koji preferiraju određene metode istraživanja; 4) koji imaju specifičnu terminologiju ili kategorijalni aparat i 5) koji posebno ističu određene postupke i principe u tumačenju predmeta socijalnih istraživanja. Predmet socijalnih istraživanja jeste čovek u ukupnosti svoje esencije i egzistencije, svojih potreba, svoje socijalne sigurnosti i svog odnosa sa neposrednim okruženjem i širim društvom.

Koje su najvažnije karakteristike teorijsko-metodoloških pristupa u socijalnim istraživanjima? Postoje četiri glavne osobenosti ovih pristupa. To su: shvatanja prirode društva, shvatanje prirode čoveka i odnosa čovek-društvo, shvatanja društvene uloge nauke i logičko-epistemološka shvatanja o prirodi nauke kao misaone delatnosti.

Shvatanje prirode društva. Svi teorijsko-metodološki pristupi u socijalnim istraživanjima imaju svoju viziju prirode ili karaktera društva. Kada ovo kažemo mislimo na viziju: 1) tipa društva; 2) strukture društva (sastava i načina opstajanja); 3) značaja pojedinih društvenih delatnosti u odnosu na neke druge (npr. ekonomija/proizvodnja ili kultura/sistem vrednosti); 4) karaktera društvenih promena (oblik promena, subjekte-aktere promena, tokove razvoja); i 5) prirodu opštih društvenih zakonitosti koji utiču na kretanje razvoja društva (npr. da li su važniji subjektivni ili objektivni pokretači ljudskih aktivnosti).

Naravno, neki od pristupa se nalaze u nepomirljivom teorijskom i ideološkom sukobu o ovim pitanjima, dok neki pristupi između sebe dele određene zajedničke ideje o društvu. Neki pristupi se kao svoj koren i matica naslanjaju na neke druge pristupe (npr. funkcionalizam na pozitivizam itd.).

U sociologiji su upečatljiva radikalno suprotna shvatanja opšte prirode društva. To se posebno odnosu na relaciju: *organističko-pozitivističkih teorija* koje društvo vide kao uravnoteženu celinu koja funkcioniše slično živom organizmu i gde se kao glavni problemi istraživanja javljaju pitanja reda, stabilnosti, kohezije; *konfliktnih teorija* koje društvo doživljavaju kao polje povremenih ili stalnih sukoba, konflikata i tenzija; i *nominalističkih teorija* koje društvo pokušavaju objasniti samo pojedinačnim osobinama njegovih članova, ne uviđajući u društvu nikakve kolektivne osobenosti. Ovako različita osnovna teorijska viđenja prirode društva ostavljaju direktan na trag i na metodološka shvatanja, usmeravajući tako i konkretna istraživanja.

Shvatanje prirode čoveka i odnosa čovek-društvo. Za socijalna istraživanja je od krucijalne je važnosti i činjenica da se teorijsko-metodološki pristupi međusobno razlikuju i po svojim antropološkim stanovištima. Na primer, *pozitivističke teorije* čoveka doživljavaju kao instiktivno biće koje ima neograničene želje i potrebe i zato samo društvo putem pritiska kolektivne svesti (koju čine vrednosti, norme, moral, pravo, itd.) može ograničiti čovekove porive i postaviti granice dozvoljenog. Iz pozicije *funkcionalističke teorije* čovek se posmatra iz perspektive društvenog sistema i uloga i funkcija koje ima unutar poretka: čovek je «biće društvene uloge» kao deo sistema socijalne akcije. *Dijalektičko-kritički* teorijsko-metodološki pristup polazi od ideje da je čovek biće prakse koje se ispoljava u konkretnoj

prirodnoj, društvenoj i istorijskoj stvarnosti: čovek je slobodno, samosvesno i generičko biće koje ima sposobnost da preobražava i svoj svet i samoga sebe.

Shvatanja društvene uloge nauke. Teorijsko-metodološki pristupi socijalnih istraživanja se razlikuju i po shvatanju opšte društvene uloge nauke (Milić, 1965: 38). Za neke pristupe uloga nauke ja da proučava samo ono što postoji u datom trenutku pri čemu ona ne može ništa da kaže o budućnosti (*sakupljački empirizam*); za druge, nauka je sredstvo za sprovođenje parcijalnih i postepenih reformi: ona treba da pomogne u otklanjanju određenih pojedinačnih slabosti u strukturi i organizaciji postojećeg društva (*pozitivistička misao*); za treće, uloga nauke je da bude etički neutralna (neke od *funkcionalističkih teorija*): ona treba da ispituje i objašnjava društvenu stvarnost ali nauku ne treba da interesuje njena društveno-upotrebna vrednost (naučnik je samo tehnički stručnjak koji može služiti «i bogu i đavolu», lucidno zapaža Milić); i konačno, za četvrte, nauka treba da ima kritičku i revolucionarnu društvenu ulogu: nauka je kritika postojećeg stanja društva i teorijsko oruđe za izgradnju njegovog novog oblika (*dijalektičko-kritička misao*).

Logičko-epistemološka shvatanja o prirodi nauke. Po pitanju logičko-epistemoloških shvatanja o prirodi nauke kao misaone delatnosti, teorijsko-metodološki pristupi se razlikuju i sučeljavaju u odnosu na odgovor na pitanja kao što su (Milić, 1965: 38-39): u čemu se nauka razlikuje od drugih misaonih delatnosti («zdravog razuma, filozofije, umetnosti, religije, itd.); da li su sve nauke izgrađene na istim ili različitim logičko-epistemološkim načelima; da li se metodi prirodnih i društvenih nauka bitno razlikuju; gde su granice naučnog saznanja; da li je naučno saznanje bazirano više na racionalnim ili iracionalnim osnovama, itd.?

Na kraju ovog uvoda u analizu teorijsko-metodoloških pristupa u socijalnim istraživanjima možemo reći da nema nijednog pristupa koje je dominirao socijalnim naukama, ali da tu činjenicu ne treba shvatiti kao slabost i put ka konfuziji. Antoni Gidens to zažeto i efektno iskazuje: «U proučavanju ljudskih bića – nas samih – teorijske varijacije spasavaju nas od dogme. Ljudsko ponašanje je složeno i mnogostrano, tako da je malo verovatno da se jednom teorijskom perspektivom mogu obuhvatiti svi njegovi aspekti. Raznovrsnost u teorijskoj misli zato nam pruža bogat izvor ideja do kojih se dolazi u istraživanju i stimuliše naše imaginativne sposobnosti koje su suštinski važne za napredak u sociološkom radu» (Gidens, 2001: 350).

U narednom delu teksta biće analizirano pet najvažnijih teorijsko-metodoloških pristupa u socijalnim istraživanjima koji su ostavili bitne tragove na ciljeve i metode specijalnog-pedagoškog bavljenja društvenim devijacijama i poremećajima ponašanja. To su: 1) pozitivistički; 2) funkcionalistički; 3) egzistencijalistički; 4) interakcionistički i konstruktivistički; 5) dijalektički i radikalno-kritički.

IMPLIKACIJE NA CILJEVE SPECIJALNO-PEDAGOŠKE DELATNOSTI

Ciljevi specijalno-pedagoške delatnosti, bitno su oblikovani teorijsko-metodološkim pristupima u socijalnim istraživanjima. Različite teorijsko-metodološke pozicije dovode do različitih definisanja ciljeva specijalno-pedagoške delatnosti i njene prakse. Ali, najvažnija konsekvencija ovih implikacija jeste profesionalno

bogaćenje specijalno-pedagoške delatnosti i povećavanje njenog društvenog značaja (širenjem mogućih ciljeva).

Pozitivizam. Pozitivistička teorija i metodologija društvenu devijantnost i poremećaje ponašanja smešta u naturalističke okvire, tj. u okvire pojma patološkog procesa i bolesti. Devijantnost tako postaje društvena bolest (ili socijalna patologija) koja napada društveno-prirodni red i građanski poredak. U tom kontekstu specijalno-pedagoška delatnost ima ulogu društvenog lekara koji treba da leči probleme odstupanja i abnormalnosti. Kao što »medicinski radnik« ili lekar prevenira, leči ili fiziološki odstranjuje patološke procese i tkiva u ljudskom organizmu, tako i specijalni pedagog treba da patološke procese u društvenom organizmu prevenira, leči i, ako je to radi zaštite društvenog tela potrebno, socijalno odstranjuje »maligne pojedince«. Iz ovih stavova proizilaze i ciljevi, a to su predupređenje, lečenje i sprečavanje bolesti, reintegracija, tretman, lečenje a sve sa jednom opštom svrhom: zaštititi društvo od bolesnih pojedinaca i grupa.

Pozitivistički uticaji se ogledaju i u viđenju uloge specijalno-pedagoške delatnosti u održavanju društvenih ustanova (kao što su porodica ili socijalne službe) koje obezbeđuju stabilnost i kontinuitet društva i međuljudskih odnosa. Pozicionirajući specijalno-pedagošku delatnost u kontekst očuvanja društvenog poretka, ova delatnost u sistemu društvene podele rada dobija ulogu pomagačke, zaštitarske ali "socijalno kontrolorske" delatnosti. Specijalno-pedagoška delatnost postaje spoj građanske filantropije, utilitarizma i ideologije poretka. I zato njene ciljeve i uloge (a samim tim i metode) bitno usmerava normativno-pravni okvir poretka. Vezivanje za poredak i njegovo očuvanje unelo je u specijalno-pedagošku delatnost, vrlo dominantnu, administrativno-pravnu praksu. U nekim društvenim sredinama "administriranje" i normativizam često predstavljaju dominantni deo specijalno-pedagoške prakse. Čini se da se koreni ove prakse nalaze i u pozitivističkim uticajima koji naglašavaju potrebu da i humanističke i filantropske delatnosti budu isključivi deo socijalne kontrole države i učvršćivanja reda i poretka.

Funkcionalizam. Ciljevi specijalno-pedagoške delatnosti, nastali pod uticajem strukturalno-funkcionalističke perspektive i njenog opažanja devijantnosti i poremećaja ponašanja, bitno se proširuju u odnosu na to kakve su konsekvence pozitivizma. Sistemska perspektiva, kao teorijsko-metodski pristup, koji je pod najsnažnijim uticajima strukturalno-funkcionalističke sociologije i teorije devijantnosti, uloge specijalno-pedagoške delatnosti vidi u menjanju disfunkcionalnih sistema i struktura (porodica, zajednica, institucija), stvaranju novih socijalnih mreža (npr. za alkoholičare, narkomane, bivše zatvorenike u procesu rehabilitacije i socijalne reintegracije), posredovanju između različitih sistema u kojima je okružen klijent, preduzimanju različitih socijalnih akcija unutar nekih društvenih struktura (npr. lokalnih zajednica), itd (Payne, 2001).

Takođe, strukturalno funkcionalističko definisanje socijalnih problema uticalo je da se ciljevi specijalno-pedagoške delatnosti okrenu, ne samo devijantnim pojedincima, već bavljenju i društvenim problemima (porodice, zajednica, struktura) i njihovim socijalnim uzrocima. Bavljenje pojavama a ne samo pojedincima usmerilo je specijalne pedagoge da svoje delovanje sve više orijentišu ka lokalnim zajednicama sa ciljem da se promene životni uslovi devijantnih pojedinaca i grupa koji žive u stanju socijalne dezorganizacije. Na taj način specijalno-pedagoška

delatnost dobija uloge i u razvoju i menjanju socijalne politike. Specijalno-pedagoška delatnost tako postaje deo političko-reformskih zahvata u pojedine strukture i institucije društva (Jugović, 2002).

Egzistencijalizam. Specijalno-pedagoška delatnost zasnovana na humanističkim i egzistencijalističkim idejama ima osnovne ciljeve kao što su: definisanje, osmišljavanje i sudelovanje u proizvođenju socijalnih promena; učešće u promociji razvoja pojedinca, društvenih grupa i zajednica; stvaranje i unapređivanje uslova za zadovoljavanje i razvoj svestranih i raznovrsnih ljudskih potreba i potencijala i stvaranje dobrobiti; "podizanje svesnosti" onih pojedinaca i grupa koje doživljavaju neki oblik podređenost i ugjentenosti; otkrivanje smislenosti klijentove životne stvarnosti; podsticanje međuljudske i međugrupne solidarnosti; humanizovanje i "debirokratizacija" institucija socijalne kontrole; itd (Milošavljević, 1998).

Interkacionizam i konstruktivizam. Socijalni konstruktivizma polazi od ideje da je ljudsko ponašanje, pre svega, produkt ili konstrukt socijalne interakcije (Jupp, 2006). U kontekstu proučavanja devijacija i poremećaja ponašanja, interakcionistička/konstruktivistička teorija i metodologija ukazala je da institucije i službe socijalne kontrole mogu imati i stigmatizirajuće ciljeve i uloge, u zavisnosti od toga kako se odnose potrebama klijenata i situacijama u kojima se klijenti mogu naći. Interkacionizam/konstrukcionizam specijalno-pedagoškoj delatnosti ostavlja ideje kako da ona prevaziđe svoje potencijalne stigmatizirajuće ciljeve i uloge (Jugović, 2004).

Polazeći od interakcionističkog/konstruktivističkog shvatanja društva i devijantnosti ciljevi specijalno-pedagoške delatnosti treba da budu: interpretacija i rekonstrukcija stigmatizirajućih društvenih procesa i značenja; traženje alternativnih načina (van zvaničnih postupaka i insitucija) društvenog reagovanja na devijantnost; humanizacija institucija u kojima deluje specijalno-pedagoška delatnost, a pre svega institucija zatvorene zaštite ("totalnih institucija"); razumevanje subjektivnog sveta klijenata i njihovih životnih iskustava i definisanja stvarnosti; "razbijanje" stereotipa ili predrasuda javnog i stručnog mnjenja o ljudima koji su obeleženi kao devijantni; kritika društvenih eksploatacija i manipulacija sa etiketiranim i žigosanim pojedincima i grupama; zahtevanje tolerantnosti i razumevanja prema ljudskim različitostima; itd.

Dijalektičko-kritički i radikalno pristup. Kritički teoretičari u socijalnim naukama su žestoki kritičari kapitalističkog društva i mesta (ciljeva, uloga i statusa) specijalno-pedagoške delatnosti u njemu. Po njima, specijalno-pedagoška delatnosti, služeći kapitalističkom sistemu, pretvara se u pragmatičnog administratora društvenih devijacija i poremećaja ponašanja, sa jednim ciljem da obezbedi stabilnost i koheziju društvenom sistemu. Odatle u specijalno-pedagoškoj delatnosti i potiču izrazi poput "reintegrirati", "resocijalizirati", "rehabilitovati", "ozdraviti", "konformirati" i slično. Polazeći od kritika dominantnih društvenih funkcija i ciljeva specijalno-pedagoške delatnosti i socijalnog rada u kapitalizmu, radikalni teoretičari bave se pitanjima redefinisanja tradicionalnih i sistemsko-održavajućih ciljeva.

Pa tako, po njima, radikalno strukturalni ili progresivna specijalno-pedagoška delatnost treba da bude zasnovan na ciljevima kao što su: privrženost humanizmu, zajednici i jednakosti; davanje prednosti socijalnih nad ekonomskim ciljevi-

ma društva i zahtevanje jednake raspodele društvenih izvora ili resursa; viđenje socijalne zaštite kao instrumenta za promociju jednakosti, solidarnosti zajednice; zahtev za delanjem koji ljude tretira sa uvažavanjem, koji jača dostojanstvo i integritet i omogućava klijentima da budu samoodređujući, koji prihvata razlike i promovše socijalnu pravdu; revolucionarna i društvena promena preko političke akcije ili "bar" razvijanje uverenja kod klijenata i profesionalnih saradnika u neminovnost istorijskih i društvenih promena; političko i socijalno osveščivanje i mobilizacija autsajdera i stigmatizovanih; političko i socijalno predstavljanje i zastupanje marginalizovanih pojedinaca i grupa korisnika usluga socijalnih službi; itd (Milosavljević, 1998).

Ovde je još jedan zaključak bitan. Konkretna praksa specijalno-pedagoške delatnosti i pored dominirajućih ciljeva, koji su najčešće pod pozitivističkim i strukturalno-funkcionalističkim uticajima, je često prožeta različitim potrebama. To znači da se neki ciljevi, iako potiču iz različitih teorijsko-filozofskih usmerenja u konkretnoj praksi ne moraju isključivati. Oni se mogu prožimati i upotpunjavati ako je to u interesu klijenata. Čak neki ciljevi ne moraju da budu uvek deo sistemskih ili institucionalnih očekivanja. Dovoljno je da specijalni pedagog u okviru svog delovanja ciljeve rada vidi šire nego što to institucija nalaže.

Pa zato, u praksi se mogu sresti situacije da se prepliću npr. destigmatizirajuća praksa (interakcionistički uticaji) u cilju reintegracije (strukturalni-funkcionalizam) klijenta u neku sredinu ili zajednicu; destigmatizirajući ciljevi specijalno-pedagoške delatnosti, takođe, mogu biti veoma bliski ciljevima i ulogama koje naglašavaju egzistencijalistička shvatanja (poput, ostvarivanja klijentovog samostvarenja, podizanja svesnosti, autentičnosti, itd) i radikalno-kritička shvatanja (kao što su ciljevi samoorganizovanja marginalnih, promocija solidarnosti, itd). To je put izbegavanja dogme i stvaranja profesionalne kreativnosti koja je u službi čoveka, klijenta ili šticećenika.

IMPLIKACIJE NA SPECIJALNO-PEDAGOŠKE METODE PRAKTIČNOG DELOVANJA

Pozitivizam. Osnovna karakteristika pozitivističke metodologije jeste veza sa empirizmom. Za pozitiviste nauka može da ispituje isključivo ono što je dato, što se može čulima posmatrati ili meriti. U epistemološkom smislu pozitivistička doktrina ima stav da je *naše znanje o društvenoj realnosti isključivo bazirano na iskustvu* i da objekt našeg saznavanja može biti samo ono što je dobijeno kroz iskustveni doživljaj. Za pozitiviste, između objekta o kome u istraživanju saznajemo i realnog iskustva nema stvarne razlike (Hindess, 1977).

Glavna pretpostavka pozitivista je »da je *socijalna realnost proizvod objektivnih činjenica koje »vrednosno slobodan« istraživač može precizno meriti i upotrebljavati statistiku u testiranju uzročnih (kauzalnih) teorija.* Veliki broj društvenih i birokratskih institucija, kompanija, kao i mnogu ljudi u opštoj javnosti favorizuju pozitivistički pristup zbog toga što on insistira na objektivnim merilima »tvrdih činjenica« (znaci navoda u orig., prim. aut.) u kvantitativnoj formi ili formi brojeva« (Neuman, 2007: 42).

Pod uticajima empirizma »pozitivistički orijentisana specijalno-pedagoška delatnost dominantno je okrenuta devijantnim ponašanjima pojedinaca i grupa

koje se mogu konkretno opisati, opaziti i meriti (Jupp, 2006). Metode koje koristi specijalni pedagog u društvenom lečenju pojedinaca su zasnovane na principima koje koristi naučnik iz oblasti prirodnih nauka, a naročito medicine. On se bavi pojedincima i njihovim situacijama sa namerom da meri, da vrši kategorizaciju patologije i utvrdi uzročne odnose i faktore. Glavni problemi sa kojima se susreće jesu problemi abnormalnosti i asocijalnosti. »Po definiciji »anti-društveno« ponašanje se podrazumeva kao »patološko«. Kao takvo, mora se »lečiti«. Kada se izleči, pojedinac može ponovo da zauzme svoje ustaljeno mesto u društvu.

Ključni metodski principi i maxims pozitivističke specijalno-pedagoške delatnosti mogao bi da glasi: prvo izlečiti patologiju pa onda pojedinca proglasiti zdravim i pogodnim za društvo (Jugović, 2001). U metodskom smislu, pod uticajem pozitivističkog i socijalno-patološkog shvatanja društvene devijantnosti u specijalnoj pedagogiji se razvija tzv. medicinski model. Osnovno obeležje ovog modela je da klijente ili šticeenike posmatra i tretira kao pacijente, dok je zadatak specijalnih pedagoga da u saradnji sa ostalim pripadnicima pomažućih profesija dijagnostikuju uzroke i izvore njihovih teškoća i obezbede odgovarajući tretman, odnosno terapiju.

Funkcionalizam. Strukturalno-funkcionalistička teorija svojim shvatanjem devijantnosti dala je teorijske potpore mnogim metodološkim, metodskim i terapijskim pristupima. Uticaj strukturalno-funkcionalističke teorije na specijalno-pedagošku delatnost posebno se ogleda u dva pravca ili metodološka kompleksa: u radu sa porodicom i u radu sa dezorganizovnim i devijantnim subkulturama i zajednicama.

Implikacije strukturalnog funkcionalizma, na metodsko-terapijske pristupe u specijalno-pedagoškoj delatnosti najdirektnije su se ispoljile u okviru systemske i strukturalne porodične terapije (Jugović, 2002). Taj uticaj se uočava već i po kategorijalnom aparatu ove porodične terapije. U kontekstu razumevanja porodice ova terapija koristi kategorije kao što su: porodični sistem, bračni i roditeljski subsistem, struktura, funkcija, granica porodičnih subsistema, funkcionalna i disfunkcionalna porodica, strukturalna promena, homeostaza ili ravnoteža, adaptacija, itd.

Pogled na porodicu iz koga se izvode i principi terapijske intervencije jeste ugao porodice kao sistema. Poput strukturalnog pogleda na društvo Talkota Parsonsa (Munch, 1987) i teoretičara sistema, ovde se porodica definiše kao sistem koji je sastavljen od subsistema od kojih je svaki definisan granicama. Ovakav opšti pristup porodici omogućava da definisanje problema znači otkrivanje strukture u porodičnom sistemu koja ne obavlja svoju funkciju, kao i uočavanje povezanosti problema sa drugim problemima koji su u strukturalnoj vezi. To znači da se patologija porodice uočava kroz poremećaj strukture, funkcija i razvoja. Ideja je da je patologija locirana u porodičnom sistemu, a ne u pojedincu koji je samo nosilac simptoma ili tzv. identifikovani pacijent.

Teorije anomalije i devijantnih subkultura svojim viđenjem fenomenologije i etiologije društvenih devijacija, socijalnih dezorganizacija ili socijalnih problema ostavljaju snažne impulse za koncipiranje specijalno-pedagoške delatnosti usmerene prema ovim pojavama (Merton, Nisbet, 1971). Teorija devijantnih subkultura ima posebne implikacije na politiku urbanog razvoja i rekonstrukcije dezorganizovanih, marginalnih i siromašnih četvrti. Radi se o aktivnostima koje

imaju za ciljeve akulturaciju, kulturnu asimilaciju i socijalno uzdizanje i osposobljavanje dezorganizovanih i kulturno-izolovanih lokalnih zajednica. Zatim, socijalno-političke implikacije teorije anomije (Roberta Mertona) mogu se kratko sažeti u dva aspekta: socijalna promena na mezo-nivou i ujednačavanje životnih šansi i mogućnosti. Uloga socijalne politike, a unutar nje i specijalno-pedagoške delatnosti, vidi se kroz strukturalne i parcijalne socijalne reforme koje sprovodi tzv. liberalna država blagostanja.

Egzistencijalizam. Metodske orijentacije i principi humanističko-egzistencijalističkog specijalno-pedagoškog delanja naglašavaju dva ključna pristupa, u skladu sa svojom teorijskom-filozofskom zaleđinom. Prvi metodski pristup naglašava ideju da klijenti ili šticećenici treba da preuzmu kontrolu nad sopstvenom svesnošću koja je bitno oštećena egzistencijalnim i društvenim iskustvom. U tu svrhu najdelotvoriniji metodski pristup je grupni rad. Delotvornost humanističkog grupnog rada proizilazi iz okolnosti da se sakupljaju ljudi koji imaju iste ili slične probleme. Ljudi mogu da na taj način prepoznaju kako se njihovo stanje uma vezuje sa vrednostima i zahtevima šireg društva. U grupi ljudi mogu da pomognu jedni drugima da sebe bolje razumeju i tako povećaju osećaj za ličnu odgovornost, slobodu i snagu. Specijalni pedagog treba da osnaži samoostvarenje, prirodnost i samopoštovanje klijenata, proširi njegovo područje svesnosti i oslobodi ga za drugačiji odnos prema sebi, drugima i samom poremećaju. Naglasak nije na onom “zašto” već na onom “kako” se nešto pojavljuje kao problem.

Drugi metodski cilj egzistencijalističkog-humanističko specijalno-pedagoškog rada jeste preuzimanje kontrole ljudi nad sopstvenom životnom situacijom. To znači da bi klijenti trebali nešto da preduzmu u vezi okolnosti koje određuju njihovo ponašanje. Klijenti moraju da postanu aktivno odgovorni za razumevanje svojih potreba, definisanje svojih problema i utvrđivanje sopstvenih odgovora. Ljudi moraju razviti samosvest, razum i odgovornost kako bi odredili svoju sudbinu, stvorili sopstvena rešenja i organizovali sopstvene odgovore. Ključna vrednost ovakvog metodskog pristupa i njegovu humanističku misiju ogleda se u podsticanju uzajamne pomoći i samo-otkrovenja ljudi.

Interkacionizam i konstruktivizam. Interkacionističko/konstruktivističko shvatanje društvene devijantnosti i poremećaja ponašanja specijalno-pedagoškoj delatnosti je pružilo ideju destigmatizirajuće prakse i destigmatizirajućih metoda rada. Metodski cilj ovakvog pristupa jeste da se klijenti udalje od rizičnih devijantnih karijera. Specijalni pedagogi treba da nađu alternative zvaničnim institucijama. Umesto sudova, zatvora, popravnih domova, psihijatrijskih klinika, ideja je, da treba pronaći druga rešenja u kontroli i reagovanju na devijantna ponašanja. Pojedince, a posebno decu poželjno je dalje držati od ovih potčinjavajućih i dergradirajućih institucija. Štetno iskustvo prolaska kroz institucije socijalne kontrole može trajno etiketirati pojedinca i onemogućiti mu kasnije uključivanje u život zajednice (Wheeler S. and Cottrell L., 1997).

Takođe, interkacionističko naglašavanje pitanja društvenih međuodnosa između ljudi (interaktivnog poretka) i ljudi i institucija razvilo je metodski pristup koji se zove “komuniciranje razumevanja”. No zapažanje je, koje svakako ne umanjuje vrednost ovog pristupa, da je on više je profesionalni stil i način ophođenja specijalnog pedagoga sa klijentom, nego skup do kraja izvedenih metodskih principa i zahvata. U radu sa devijantima on prvo mora da sasluša kako

klijent opisuje svoje iskustvo. Zadatak mu je da razume značenje iskustva etiketiranog klijenta i da sa njim, zajednički, komunicira to razumevanje. To čini osnov za kasniju kreativnu promenu narušenog identiteta i reorganizaciju ličnosti u pravcu prihvatanja nedevidantnih obrazaca ponašanja. "Metoda komuniciranja razumevanja" podrazumev zajedničko subjektivno putovanje klijenta i specijalnog pedagoga, gde je mnogo važnije to kako se putovanje odvija nego šta je krajnji cilj putovanja. Specijalni pedagog je neko ko na tom putu omogućava iskazivanje ili ispoljavanje osećanja, iskustava, strahova, problema; on je neko ko sluša, gleda i prihvata; neko ko nudi veru i brigu.

Dijalektičko-kritički i radikalno pristup. Metode kritički-radikalne orijentisane specijalno-pedagoške delatnosti usmeravaju se u pravcu aktivnosti kao što su: političko osvešćivanje profesije (unutarprofesionalna solidarnost), klasno i revolucionarno osvešćivanje klijenata i suprotstavljanje interesima vladajućih grupa. Prvi tip aktivnosti treba da se odvijaju unutar postojećeg sistema ili državnih institucija. To su: rad na obezbeđivanju socijalnih prava, podizanje svesnosti, normalizacija, kolektivizacija, redefinisavanje, osnaživanje i zastupanje i radikalizovanje ustanove. Drugi tip aktivnosti jeste vaninstitucionalni specijalno-pedagoški rad koji podrazumeva više različitih aktivnosti i »metoda«, kao što su: podržavanje i organizovanje alternativnih službi i organizacija, učestvovanje u osnaživajućim društvenim pokretima i njihovoj promociji, progresivni sindikalizam i rad u profesionalnim udruženjima, učestvovanje u izbornim politikama, itd (Jugović, 2002).

ZAKLJUČAK

U korenu moderne društvene misli utemeljila se naučna slika sveta koja ima karakteristike težnje ka istinitom naučnom saznanju o prirodi društva koja je suprotstavljena skolastičkom spekulativnom mišljenju. Međutim, odgovor na pitanja kao što su, kako se najbolje može saznati istina ili koje su najvažnije vrednosti i društvene uloge nauke pretvaraju se u oštar teorijski, epistemološki, metodološki i ideološki sukob između različitih pristupa na koji je uzrokovan činjenicom kompleksnosti društva i uticajem ideologija na naučno saznanje. Metodološki pristup predstavlja opšti smer koji ukazuje koji deo društvene stvarnosti treba ispitivati, gde treba tražiti uzroke socijalnih pojava i na kojim principima treba tumačiti dobijene podatke i činjenice iz istraživanja.

Teorijsko-metodološki pravci socijalnih istraživanja jesu najopštiji i apstraktni sistemi koji imaju svoja teorijska polazišta kojim objašnjavaju prirodu društva i čoveka kao i odnosa čovek-društvo, koji imaju poseban stav o karakteru i ulozi naučnog saznanja, koji preferiraju određene metode istraživanja, koji imaju specifičnu terminologiju ili kategorijalni aparat i koji posebno ističu određene postupke i principe u tumačenju predmeta socijalnih istraživanja. Predmet socijalnih istraživanja jeste čovek u ukupnosti svoje esencije i egzistencije, svojih potreba, svoje socijalne sigurnosti i svog odnosa sa neposrednim okruženjem i širim društvom.

Ciljevi specijalno-pedagoške delatnosti, bitno su oblikovani teorijsko-metodološkim pristupima u socijalnim istraživanjima. Različite teorijsko-metodološke pozicije dovode do različitih definisanja ciljeva i metoda specijalno-pedagoške

delatnosti i njene prakse. Ali, najvažnija konsekvencija ovih implikacija jeste profesionalno bogaćenje specijalno-pedagoške delatnosti i povećavanje njenog društvenog značaja. U socijalnim istraživanjima nema nijednog pristupa koje je stalno dominirao socijalnim naukama, ali tu činjenicu ne treba shvatiti kao slabost i put ka naučnoj i istraživačkoj nejasnoći. Pluralizam teorijsko-metodoloških puteva znači izbegavanje dogme i stvaranja profesionalne kreativnosti koja treba da bude u službi čoveka, klijenta ili štićenika, i u konačnom, društva.

LITERATURA

1. Fromm, E. (1984). *S onu stranu okova iluzije*, Zagreb: Naprijed.
2. Gidens, E. (2001). *Sociologija*, CID - Podgorica, Romanov - Banja Luka.
3. Good, E. (2000). *Social Deviance*, New York: McGraw Hill.
4. Hindess, B. (1977). *Philosophy and methodology in the social sciences*, Sussex: The Harvester Press.
5. Jugović, A. (2002): *Društvena patologija i normalnost – teorijske i praktične perspektive*, Beograd: Službeni glasnik.
6. Jugović A. (1997). Praktične implikacije konstrukcionistačkog shvatanja kriminala i društvenih devijacija, *Istraživanja u defektologiji*, Beograd: Defektološki fakultet, CIDD, br. 4, str. 127-150.
7. Jugović, A. (2001). Uticaj teorijskih shvatanja društvenih devijacija na metodološke pristupe u tretmanu osoba sa poremećajima u socijalnom ponašanju, *Beogradska defektološka škola*, br. 1, str. 100-107.
8. Jupp, V. (ed.) (2006): *The Sage Dictionary of Social Research Methods*, London-Thousand Oaks-New Delhi: SAGE Publications.
9. Merton, K. R. and Nisbet, R. (1971). *Contemporary Social Problems*. New York: Hartcourt Brace Jovanovich, Inc.
10. Milić, V. (1965). *Sociološki metod*, Beograd: Nolit.
11. Milosavljević, M. (1998). *Socijalni rad na međi vekova*, Beograd: Draganić.
12. Milosavljević, S. i Radosavljević, I. (2003). *Osnovi metodologije političkih nauka*, Beograd: Službeni glasnik.
13. Neuman W. L. (2007). *Basics of social research: qualitative and quantitative approaches*, Second edition, Boston: Pearson – Allyn and Bacon.
14. Payne, M. (2001). *Savremena teorija socijalnog rada*. Banja Luka: Filozofski fakultet Univerziteta u Banja Luci.
15. Pečujlić, M. i Milić, V. (1995). *Metodologija društvenih nauka*, Beograd: DB Grafika.
16. Parsons, T. (1992). *Moderna društva*, Niš: Gradina.
17. Munch, R. (1987). Parsonian Theory Today: In search of New Synthesis, in Giddens Anthony&Turner Jonathan (ed.). *Social Theory Today*, Stanford-California: Polity Press.
18. Šušnjić, Đ. (1999). *Metodologija – kritika nauke*, Beograd: Čigoja.
19. Wheeler S. and Cottrell L. jr. with the assistance of Romasco A. (1997). Proces etiketiranja. U Đ. Ignjatović, *Kriminološko nasleđe*. Beograd: Policijska akademija.

THEORETICAL AND METHODOLOGY APPROACHES IN THE SOCIAL RESEARCH AND SPECIAL-PEDAGOGY IMPLICATIONS: AMONG DOGMA AND IMAGINATION

Aleksandar Jugović

University of Belgrade - Faculty of special education and rehabilitation

Summary

The subject of this article is, first, the analysis definition and feature of approaches in the social research and secondly, the influence the essential theoretical and methodology comprehension in the social research on the aim and methods of special-pedagogy activity or work. The article explains major theoretical and methodology concepts for special-pedagogy activity: positivistic, functionalist, existential, interactionist or constructionist and dialectic or radically-critical. Likewise, the article demonstrates the importance and diversity of influence of key approaches on special-pedagogy activity. The main conclusion is that methodological pluralism is power of the special-pedagogy activity and way to avoid dogma and to produce professional and research imagination and creation.

Key words: human (man), society, social research, theoretical and methodology approaches, special-pedagogy activity.